

Arven fra Hæstrup

EN UNDERSØGELSE AF JØRGEN HÆSTRUPS HISTORIEOPFATTELSE OG KILDEANVENDELSE – OG DE SPOR HAN HAR SAT

AF

PETER EDELBERG

Bredt skildret inddeler man historieskrivningen om besættelsestiden i generationer, der repræsenterer forskellige skoler inden for synet på besættelsen. Jørgen Hæstrup står som den store igangsætter på feltet og førstemanden i første generation. Anden generation, også kaldet revisionisterne, fra 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne tog et opgør med mange af de synspunkter, der kom til udtryk i forgængernes værker, særligt det konsensus syn, der var knæsat i Jørgen Hæstrups værker. Tredje generation fra sidst i 1980'erne koncentrerede sig om fortrængte emner og blinde vinkler i besættelsehistorien, bl.a. danske nazister, tyskerpiger, østfrontfrivillige og stikkere. Der er dog også forfatterskaber, der falder uden for dette generationsskema. Synspunkter fra første og anden generation er ikke blevet erstattet af de nyeste fremstillinger af besættelsestiden, og alt efter politisk holdning, videnskabelig indstilling, historisk smag og personligt temperament eksisterer synspunkter fra alle generationer i forskellige kombinationer i den danske offentlighed. Hæstrups værker har i manges øjne fastholdt en position som den autentiske og sande beretning om besættelsestiden med sin stærke tilknytning til modstandsbevægelsens forståelse af begivenhederne.

Ulrik Høy talte nok for mange historie-interesserende, da han i 1998 i anmeldelsen af Knud J.V. Jespersens afhandling om Special Operations Executive (SOE), *Det Lange Tilløb*, skrev, at »Jørgen Hæstrups bindstærke arbejder om besættelsen står fortsat uantastet.«¹ Formålet med den-

¹ *Weekendavisen*, 20. nov. 1998.

ne artikel er at antaste Hæstrups pionérværk, *Kontakt med England*, og påpege de politiske og ideologiske strømninger, der gør sig gældende i doktorafhandlingen. Min artikel vil fokusere på genesen til *Kontakt med England* ud fra Hæstrups erindringsbog, *Dørene Åbnes*, suppleret med Hæstrups korrespondance.

Heltene i *Kontakt med England* er faldskærmsfolkene i den britiske organisation SOE. Hæstrups national-patriotiske syn på faldskærmsfolkenes motiver og handlekraft vil blive revideret gennem en nylæsning af de beretninger, Hæstrup indsamlede, og hans konsensusfremstilling af organisationen i Danmark vil blive sammenholdt med den fremstilling, han gav i sin private korrespondance. Denne del af artiklen vil munde ud i en kritik af Hæstrups historiesyn og kildebrug og slutte med en kritik af Hæstrups dobbelte konklusion på *Kontakt med England*.

Et vue over arven fra Hæstrup maner til kritisk revision af historien om Special Operations Executive og bredere til et opgør med den idé om, at historie kan skrives uden politisk og ideologisk indflydelse, der ser ud til at have gået sin sejrsgang i besættelsestidens historiografi. Jeg vil komme med nogle bemærkninger om, hvordan Hæstrups historiesyn ser ud til at være gået i arv til anden generation inden for besættelsestidsforskningen. Dernæst vil jeg med en kritik af Knud J.V. Jespersens *Det Lange Tilløb*, vise, at Hæstrups national-patriotiske grundsyn på besættelsestiden endnu lever i bedste velgående og stadig fører til tvedygtige konklusioner vedrørende SOE og Augustoprøret.

Hæstrups politiske tendens

Fra første færd var Jørgen Hæstrups *Kontakt med England* et indlæg i en politisk kamp. I erindringsbogen *Dørene Åbnes* fra 1973 fortæller han, at ideen til dokumentation af modstandsgruppernes arbejde udsprang af en samtale, han i 1947 førte med vennen Johannes Rud, der ligesom Hæstrup havde været tilknyttet en modstandsgruppe.² De var af den opfattelse, at der siden 1945 var opstået en »modbevægelse« der negligerede modstandsgruppernes resultater:

Modstandsbevægelsen havde været uhyre populær i 1945, og nu kom tilbageslaget. For medløbere af besættelsesmagten og for de passive blev modstandsbevægelsen en taknemmelig skydeskive,

² De havde begge samarbejdet med SOE-agenten Peter Carlsen i Odense. Jf. Peter Birkelund og Henrik Dethlefsen, *Faldskærmsfolk: SOE's arbejde i Danmark 1941-45* (Årsskrift for Frihedsmuseets Venner 1986), s. 69; Jørgen Hæstrup, *Dørene Åbnes* (Odense Universitetsforlag 1973), s. 14.

og for politikerne gjaldt det om så hurtigt som muligt at vinde det tabte terræn tilbage.³

Hæstrup så det dog ikke som en politisk magtkamp, men en kamp mellem politisk opportuniste og videnskabelig sandhed, hvor han selv stod for det sidste. På dette tidlige tidspunkt var hans mål dog ikke at skrive en afhandling, der skulle fastslå modstandsgruppernes resultater, men alene at indsamle kilder til belysning af modstandsgrupperne, så eftertiden kunne bedømme modstandsgrupperne retfærdigt i fremtiden. Tidligt i forløbet besluttede han sig for at koncentrere sig om *Special Operations Executive* (SOE), da det var hans hypotese, at en undersøgelse af SOE ville føre ham ud i alle led af modstandsarbejdet i Danmark, samt at SOE formentlig havde mest dokumentarisk materiale bevaret på grund af hovedkvarterets beliggenhed uden for det besatte Danmark.

Hæstrups indgangsvinkel til modstandsgruppernes historie kom i høj grad til at bestemme konklusionerne i hans disputats, både på grund af Hæstrups bevidste valg, men også på grund af forhold, der ikke var under hans kontrol. Hæstrup kan ikke helt blive enig med sig selv i *Dørene Åbnes*. På den ene side skriver han, at SOE's primat »kun var en praktisk arbejdshypotese«⁴ og på den anden, at

[d]et var både dengang og nu min opfattelse, at modstandsbevægelsen havde effekt netop i kraft af sit intime samarbejde med de allierede, og dette samarbejde blev jo i praksis kanaliseret gennem de kanaler, SOE trak til alle grene af modstandsarbejdet.⁵

Hæstrup fastholdt altså, at en redegørelse for modstandsgrupperne *måtte* have SOE i centrum, og det var altså mere end en praktisk arbejdshypotese. Han skriver videre, at denne indfaldsvinkel gjorde, at kommunisterne var tilbageholdende med oplysninger og beretninger over for ham. Dette uddybede Hæstrup i et brev til Ole Lippmann:

... kommunisterne i 1947 var de første til afgjort at nægte bidrag til opklaring. De mente jo dengang, at med Frit Danmarks Hvidbog og Børge Things bog om sabotage (BOPA) var alt godt.⁶

³ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 12.

⁴ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 80.

⁵ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 80.

⁶ Brev fra Hæstrup til Ole Lippmann, 22. jan. 1994 (Rettet for stavfejl). (KB. Ole Lippmanns papirer.).

Når man gennem andre fremstillinger⁷ efterhånden har fået klarlagt, hvor anstrengt forholdet mellem BOPA og SOE var, er det ikke underligt, at tidligere BOPA-folk vægrede sig ved at blive perifere aktører i en bog om SOE, skrevet af en historiker med udtalt sympati for SOE. Dermed kom SOE til at stå som eksponent for modstandsgrupperne i *Kontakt med England*, og SOE kom i høj grad til at tage æren for sejre, der tilkom andre modstandsgrupper.

Hæstrups mål var netop at stille SOE's fortjeneste op over for kommunisternes for på den måde at fremhæve den af England støttede modstand i den danske modstandskamp. Dette nævner Hæstrup ikke i *Kontakt med England* eller *Dørene Åbnes*, men i et brev til tidligere SOE-leder i Danmark, Ole Lippmann hen imod slutningen af Hæstrups liv skriver han om sine argumenter, da han i 1947 var i England for at mødes med SOE's ledere for at sondere muligheden for kopiering af SOE's arkivmateriale.

Jeg husker levende mine argumenter, da jeg i november 1947 mødte trekløveret [Sir Charles] Hambro – [Lord] Selborne – [Sir Colin] Gubbins. Først det primære, at dansk historie havde skrigende behov for adgang til de engelske arkiver... men dernæst også det politiske argument, at hvis England lukkede sine arkiver, ville man i Europa hurtigt glemme, hvad man havde at takke GB [Storbritannien] for. Kommunisterne ville så tage æren for udviklingen.⁸

Selvom Hæstrup vel brugte argumenter, som han mente, englænderne ville tage alvorligt, kan man se ud fra de udsagn, Hæstrup har efterladt om kimen til sit arbejde, at han ville afbalancere den historie, der var kommet ud i kraft af Frit Danmarks Hvidbog og bogen om BOPA. I Hæstrups bog skulle SOE være hovedaktør, og kommunisterne blev henvist til en birolle. Det var bevidst, at kommunisterne skulle nedprioriteres, og den engelsk-støttede modstand fremhæves som den primære. Den kolde krig var i fuld gang i Hæstrups forarbejde til *Kontakt med England*.

Samtidig lagde kildematerialets natur op til en engageret og passioneret fremstilling. Hæstrup havde indsamlet aktørberetninger og kend-

⁷ Jvf. Esben Kjeldbæk, *Sabotageorganisationen BOPA 1942–1945* (Kbh. Frihedsmuseets Venners Forlag 1997), s. 152 ff. og Jørgen Kieler, *Nordens Lænkehunde: Den første Holger Danske gruppe* (Gyldendal 1993), s. 326 ff.

⁸ Brev fra Hæstrup til Ole Lippmann, 7. mar. 1994 (Rettet for stavfejl). (KB, Ole Lippmanns papirer). Gubbins, Selborne og Hambro var tre af de øverst placerede skikkelser i SOE-organisationen.

te personligt de fleste af SOE's agenter og vigtige kontakter i Danmark i 1954. En fremstilling, der havde bygget på det materiale, Hæstrup oprindeligt forestillede sig, men aldrig fik adgang til, nærmere bestemt samtidige dokumenter fra arkiverne i London, havde nok lagt op til en mere kølig og upersonlig fremstilling. Hvorimod en fremstilling, der hovedsagelig byggede på retrospektive aktørberetninger, opfordrede til indlevelse og stillingtagen. Da ingen SOE-agenter (eller andre modstandsfolk) havde overblik over hele modstandskampen, men oftest kun kendte deres egen lille del deri med nogle enkelte forbindelser til andre modstandsfolk, får man oftest det indtryk af en beretning, at den pågældende aktør er centrum for modstandskampen i Danmark. Det samlede beretningsmateriale for SOE-agenterne giver det indtryk, at SOE var centrum for modstanden, og således var Hæstrups hypotese blevet en selvbekræftende profeti.

Hæstrups patriotiske tendens

Baggrunden for, at de enkelte SOE-agenter meldte sig til tjeneste, er skitseagtig i Hæstrups fremstilling. Den kan nærmest betegnes som forstærket patriotisme.

I mange henseender frembyder naturligvis den reaktion, besættelsen udløste hos udlandsdanskerne ... væsentlige lighedspunkter med reaktionen i Danmark. Her som der træder chokvirkningen tydeligt frem, og her som der var den første tid efter besættelsen i betydeligt omfang præget af usikkerhed ... Besættelsen maatte hos danske i udlandet udløse følelser, der løb parallelt med dem derhjemme, og det falder helt naturligt, om følelsesudsvingene i mange tilfælde forstærkes af afstanden.⁹

Udlandsdanskerne har ingen forhistorie i Hæstrups fortælling, og i og med de er danske, har de »naturligvis« den samme reaktion som danske i Danmark, dog med den tilføjelse at de »helt naturligt« føler endnu større chok over begivenheden. De er på sin vis endnu mere danske end danske i Danmark. Kun lederne tillægges en personlig forhistorie, og det ikke for at nuancere deres holdning, men for at vise deres endnu stærkere patriotiske sindelag, og dermed deres naturlige placering som ledere. Kaptajn Werner Michael Iversen, der samarbejdede med SOE i England, bar tanken om en dansk frivillighedsbevægelse »stær-

⁹ Jørgen Hæstrup, *Kontakt med England 1940–43* (Kbh.: Thaning og Appels Forlag, 1954), s. 50–51.

kere end nogen anden«,¹⁰ og Carl Johan Bruhn, der var udset til at blive den første leder i felten i Danmark, beskrives som »et fint Menneske, Idealist i alt, hvad han foretog sig, i Besiddelse af en uplettet Karakter og fyldt af en brændende Kærlighed til sit Land, for hvilket han ville ofre alt.«¹¹ De andre danske falder ind under den generelle beskrivelse, hvorom Hæstrup skriver, at »[d]em maatte choket ramme haardest, hvor i verden de saa befandt sig. Er det ikke den samme forfærdelsens stemning, vi gang paa gang møder i beretninger om den 9. april...«,¹² hvorefter han citerer fra fire beretninger, nærmere bestemt Hans Frederik Hansens beretning, maskinmester Eisenhardts beretning (han blev aldrig SOE-agent), W.M. Iversens beretning (som ovenfor blev betegnet som exceptionel, og som heller aldrig kom ind bag fjendens linjer) og Flemming Bruun Muus' bog *Ingen tænder et lys...*, som jeg skal komme ind på om lidt.

Hæstrup skriver, at den afgørende forskel på hjemme-danskere og udenlands-danskere var, at for udenlandsdanskerne »og vel netop fortrinsvis for de mere handlingsbestemte, for hvem problemstillingen er klar og indiskutabel, afreageres hurtigt chok og usikkerhed, og uden vaklen styrer tanken direkte paa muligheden af deltagelse i den aabne kamp.«¹³ Dog er den fremstilling svær at støtte på de beretninger, Hæstrup selv indsamlede. Preben Lok-Lindblad skriver i sin beretning:

Jeg sejlede fra Danmark med »Sonja Mærsk« 17/5 1939. 9/4 1940 laa vi i den norske Skærgaard... Vi hørte saa i Radioen, at Danmark var blevet besat. Vi besluttede at sejle til Færøerne, og her laa vi, da Englænderne besatte Øen. Skibet blev taget i Prise af Englænderne... I maj sejlede vi til Granville i Nordfrankrig. Paa Turen derned skete ikke spor...¹⁴

Hans Frederik Hansen nævnte ikke, som man ellers får indtryk af i Hæstrups fremstilling, chokket den 9. april som den afgørende årsag til at melde sig til aktiv tjeneste. H.F. Hansens skib blev gelejdet til Skotland, hvor det blev taget som prise af englænderne, men besætningen valgte at sejle videre under engelsk flag, og H.F. Hansen oplevede at blive angrebet af tyske tropper flere gange. Således lå han den 18. maj 1941 på hospitalet i Barrow-in-Furness.

¹⁰ Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 56.

¹¹ Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 106.

¹² Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 51.

¹³ Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 52.

¹⁴ Preben Lok-Lindblads beretning, aug. 1947, s. 1 (RA).

og det blev bombet mens jeg laa der, og den Nat da Hospitalet blev ramt, og alle disse syge Mennesker imellem Ruiner dræbte og saarede da svor jeg den Ed aldrig at give op indtil Tysklands endelige Nederlag var en Kendsgerning saaledes at uskyldige Mennesker var befriet for det Helvede og den knugende Angst som de havde bragt over os...¹⁵

Mange danske sømænd, der senere endte som SOE-agenter, fik deres skibe taget som prise. Dette hændte H.F. Hansen såvel som Max Mikkelsen,¹⁶ Anders Peter Nielsen,¹⁷ Einar Balling¹⁸ og Poul Hansen.¹⁹ Alternativet var internering i England. Der var således for adskillige tillige et element af 'pisk' foruden 'gulerod' for at indtræde i den engelske hær. Hvad dette indebar, vidste de jo ikke, da de meldte sig. Det var først sent hen i forløbet, at det gik op for de menige, at de havde indvilliget i at deltage i missioner i Danmark. Både Max Mikkelsen og Erik Boelskov havde forestillinger om at komme i Royal Air Force.²⁰ Verner Johansen gik umiddelbart efter besættelsen af Danmark ind i den norske hær og kom først efter et stykke tid til England, hvorefter han gik ind i handelsflåden dér og dernæst besluttede sig for at melde sig til de væbnede styrker i England.²¹ Aage Møller Christensen, der befandt sig i det Caribiske Hav den 9. april, ønskede ligeledes at kæmpe i den norske hær. Det samme ville Kaj Lund, der befandt sig i England den 9. april.²² At handling fulgte hurtigt efter chok og usikkerhed, får man heller ikke indtrykket af. Som sagt gik Verner Johansen i handelsflåden efter at være kommet til England. Knud Erik Petersen strandede i Las Palmas efter 9. april og fortæller videre:

I Las Palmas trak tiden ud med forhandlinger mellem den danske konsul og lokale englændere. Den største hindring for, at vi ikke straks besluttede os for gaa i Engelsk tjeneste, var, at vi skulle stryge Dannebrog og gaa under Engelsk flag. ... Endelig i

¹⁵ Hans Frederik Hansens beretning, ca. 1947–49, s. 2. Understregning af H.F. Hansen, som også har håndskrevet beretningen (RA).

¹⁶ Max Mikkelsens beretning, ca. 1947–49, s. 1 (RA).

¹⁷ Kieler, *Nordens Lænkehunde*, bd. 1, s. 195.

¹⁸ Einar Ballings beretning, ca. 1947–49, s. 1 (RA).

¹⁹ Poul Hansens beretning i Jørgen Kieler, *Nordens Lænkehunde*, s. 332.

²⁰ Max Mikkelsens beretning, ca. 1947–49, s. 2. Ebbe Munck, Manuskript til Stockholm dagbog, s. 38 (RA).

²¹ Verner Johansens beretning, ca. 1947–49, s. 1 (RA).

²² Kaj Lunds beretning, ca. 1947–49, s. 1 (RA).

Oktober 1941, efter at vi havde levet en drivertilværelse i 1½ aar, fik »Linda« ordre fra U.S.A. til at komme derover.²³

K.E. Pedersen besluttede sig derefter til at flygte via den engelske destroyer »Wild Swan« til England og mødte om bord nogle danske søfolk, der var flygtet fra Casablanca, heriblandt Max Mikkelsen og Jens Paul Jensen.

Om bord paa »Wild Swan« og i Gibraltar kom jeg ind i en helt anden atmosfære, end jeg havde været vant til i Las Palmas, men mærkede, at nu kunne man endelig komme til at »gøre sin lille milliontedel«.²⁴

Der var således god tid til at reflektere over, hvad han ville stille op. Aage Møller Christensen sejlede som engelsk matros frem til oktober 1941, hvorefter han meldte sig til den engelske hær.²⁵ Einar Ballings skib var blevet taget som prise efter 9. april, sejlet i konvoj til England, og han arbejdede derefter i 7 måneder i skovene i Lincolnshire, hvor han blev opsøgt af kaptajn Iversen og indrulleret i engelsk krigstjeneste.²⁶ Preben Lok-Lindblad forsøgte at komme i den engelske marine, men blev afvist og endte også på skovarbejde indtil 8. marts 1941, hvor også han lod sig påvirke af kaptajn Iversen til at gå i den engelske hær. Det kan derfor ikke samles under én overskrift, hvad der var danskernes vej til SOE. Der er ikke tale om parallelle forløb og enslydende motiver. Af de fire beretninger, Hæstrup citerer som belæg for sin påstand om, at 9. april udløste et chok og en forfærdelse, der førte til hurtigst mulig handling, finder jeg kun, at én, Flemming Muus', kan betegnes som en senere SOE-agents beretning, der kan underbygge denne konklusion. På side 1 i erindringsbogen *Ingen tænder et lys...* beskriver han sin reaktion på 9. april:

Meddelelsen lammede mig fuldkomment. Jeg tror ikke jeg bevægede så meget som en finger i løbet af den næste time. Jeg sad blot i en stol, lammet af sorg og skam. Nogle timer senere indsendte jeg min afskedsansøgning ... og afsendte et telegram til Danmarks minister i London, grev Reventlow, hvori jeg anmodede ham om at sørge for min øjeblikkelige optagelse i »The

²³ Knud Erik Petersens beretning, 22. feb. 1948, s. 1 (RA).

²⁴ Knud Erik Petersens beretning, 22. feb. 1948, s. 2 (RA).

²⁵ Aage Møller Christensens beretning, 26. apr. 1948, s. 1 (RA).

²⁶ Einar Ballings beretning, ca. 1947-49, s. 1 (RA).

Danish Legion«. I min naivitet tog jeg det for givet, at en sådan legion øjeblikkelig var blevet oprettet af danskere i London.²⁷

Hvis Flemming Muus virkelig har handlet i den rækkefølge, må han derfor siges at være exceptionel, men det virker nu mere som et litterært virkemiddel, da vi genfinder den samme beretning i Flemming Muus' upublicerede biografi over Adolf Theodor 'Andy' Larsen.

[D]a tyskerne overfaldt Danmark i 1940 betænkte han sig ikke et sekund. Han meldte sig straks til de norske styrker sammen med en del andre dansk-argentinere. Som så mange andre steder spillede kontorius dem et pus. Det trak ud med visumtilladelser og transportmuligheder, først i 1941 lykkedes det Andy at komme afsted fra Argentina...²⁸

Ligesom med Flemming Muus selv var det altså bureaukratiet, der forhindrede dem i at komme i aktiv kamp allerede den 9. april. Dette mønster kan ikke genfindes hos andre senere SOE-agenter. Hæstrup har desværre overtaget Muus skildring af den umiddelbare reaktion på 9. april og generaliseret den til alle de senere SOE-agenter.

Hæstrup skriver, at det at befinde sig i England stimulerede modstandsviljen blandt de danske.

... mens modstandstanken i Danmark maa gennemløbe adskillige faser, der hver for sig sluser over i nye muligheder, saa naar den modstandsbevidste danskhed i England ret hurtigt frem til at opstille dansk deltagelse i den fysiske kamp som det centrale og øjeblikkelige maal ... Alene den forskelligartede atmosfære var betydningsfuld. England var i kamp paa liv og død, aabne kamp-handlinger hørte til dagens orden, og tanken om dansk deltagelse i dem laa snublende nær.²⁹

Selvom Hæstrup her beskriver sindelaget blandt de ledende kræfter i oprettelsen af en dansk hærenhed i England, så lader han skinne igennem, at den samme psykologi gør sig gældende blandt alle danske, der gik i den engelske hær. Kaptajn Iversen og C.J. Bruhn bliver eksponenter for alle danske, der ville gøre en indsats i den engelske hær. Hæstrup

²⁷ Flemming Muus, *Ingen tænder et lys...* (Aalborg: Vintens Forlag, Stjernebøgerne, 2. udgave), s. 7.

²⁸ Flemming Muus, *Andy fra Argentina* (Upuliceret manuskript, FM 11A.17.), s. 1.

²⁹ Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 52.

vidste godt, at disse mænd var ekstraordinære. I et brev til den engelske historiker W. J. M. Mackenzie gav Hæstrup et anderledes trist billede af de fleste ledende danske personligheder i udlandet, som ikke var indstillet på nogen modstandskamp. For Hæstrup så det ud som, at »the moral in Denmark was higher than among Danes abroad«,³⁰ og Hæstrup giver i samme brev et dystert billede af den lave danske moral efter 9. april. Så når Hæstrup giver det optimistiske billede af udenlandsdanskernes høje moral, skrev han kun om dem, der rent faktisk fik udført noget. Derfor skrev han da også om moralen hos den »modstandsbevidste danskhed«, og ikke om den generelle danskhed, som man ellers får indtrykket af. Hæstrup spillede altså ikke med helt åbne kort, men man kunne åbenbart ikke forvente, at en historiker kunne skrive den slags kritiske vurderinger af dansk kampmoral, som Hæstrup egentlig havde på hjerte.

Et andet problem er, at de fleste af de senere SOE-agenter ikke be fandt sig i England, men enten blev eskorteret til England som prise eller hentet af rekrutteringsofficerer fra SOE. Major Taylor skrev i sin beretning, at

Britain was gone through with a drag-net, but the catch was rather a mixed one...The drag-net was cast even farther afield, Canada, Argentina, and Liberia being the field of operations.³¹

Erik Jens Peter Petersen blev rekrutteret fra Canada.³² Det samme gjaldt Hans Henrik Pay Larsen, Peter Carlsen³³ og Ole Geisler.³⁴ Adolf Theodor Larsen fra Argentina.³⁵ Flemming Muus fra Liberia.³⁶

Den danske SOE-sektion kan i høj grad tage æren for at have skaffet sig folk fra hele verden. I stedet for at beskrive rekrutteringen, med billedet af patriotiske danskeres møden op i SOE's hovedkvarter i *64 Baker Street* i London med forlangende om at kæmpe for Danmark, skal den nok nærmere beskrives som den danske SOE-sektions lederes systematiske rekruttering af de danske, de kunne finde, med tilbuddet om en specifik indsats i verdenskrigen i stedet for diffuse ideer om nazi-

³⁰ Brev fra Hæstrup til Mackenzie, 19. jun. 1948 (RA, Hæstrups arkiv, pk. 2). Denne tolkning har Hæstrup bygget på bl. a. Hollingworths og Spinks beretninger (RA).

³¹ Major Taylors beretning, ca. 1947-49, s. 5 (RA).

³² *Interrogation of Erik Jens Peter Petersen* (National Archives, London (= NA). HS2/119).

³³ Peter Carlsens beretning, ca. 1947-49 (RA).

³⁴ *Personal file of Hans Henrik Pay Larsen* (NA. HS9/892/3). *Personal file of Ole Geisler* (NA. HS9/571/1).

³⁵ *Personal file of Adolf Theodor Larsen* (NA HS9/891/6).

³⁶ Muus, *Ingen Tænder et Lys...*, s. 7.

bekæmpelse. Lok-Lindblad beskriver i sin beretning sin direkte modvilje mod at virke i Danmark.

Saaledes kom Løjtnant Bruun ned til Skolen fra London og spurgte mig, om jeg vilde være villig til at tage til Danmark som telegrafist. Jeg afslog dette, da jeg ikke vilde arbejde som Spion. ... Senere kom Hollingworth... Han prøvede at tilbyde os flere Penge, men det afslog vi [det drejer bl.a. også om Einar Balling].³⁷

Først et halvt år efter dette sidste møde besluttede Lok-Lindblad sig alligevel for at tilslutte sig SOE-arbejdet.

Desuden er der også store variationer over, hvor man vil kæmpe, og for eller imod hvem man vil kæmpe. Fællesnævneren er, at de alle ønskede at kæmpe mod Tyskland, men de færreste forestillede sig umiddelbart at kæmpe direkte for Danmark. Nogle ønsker at kæmpe i Norge, nogle ønsker at flyve for RAF, langt de fleste af de sømænd, der bliver indrulleret i *The Buffs*, det kompagni, som mange senere SOE-folk først var blevet placeret i, kommer aldrig til at kæmpe i Danmark, men havner på alle mulige andre fronter. Ud fra beretningerne virker det, som om det først er, da den enkelte sømand møder rekrutteringsofficererne til den nyopstartede sektion af SOE, at motiver og mål står klart. Det var således i høj grad SOE's fortjeneste at få gelejdet en uhomogen flok af »deckhands« og »adventurers«,³⁸ som major Taylor skrev i sin beretning, over i en koncentreret indsats til støtte for den engelske krigsførelse.

Konsensustolkningen af SOE

Hæstrup fremstillede SOE-organisationen i Danmark som en gruppe med ét mål og en maskine, der arbejdede i én retning. Hæstrup beskrev ikke konflikter internt blandt SOE-folkene, og efter at have læst *Kontakt med England* sidder man tilbage med indtrykket, at der ikke var konflikter i samarbejdet mellem SOE-folkene. En konflikt, som Hæstrup havde beskrevet yderst diplomatisk, var spørgsmålet om evakueringen af Mogens Hammer i 1943. Hammer blev lovet en vigtig post i England, hvis han ville lade sig evakuere fra Danmark. Dette blev man bekymret over blandt ledende SOE-folk i Danmark, idet man ikke ønskede Ham-

³⁷ Preben Lok-Lindblads beretning, aug. 1947, s. 2 (RA).

³⁸ Major Taylors beretning, ca. 1947–49, s. 5 (RA).

mer på nogen post inden for den danske SOE-sektion overhovedet. Hollingworth skrev 16. juli '43 til Duus-Hansen, at dette løfte udelukkende var »Lokkemad« for at få Hammer til England, hvorefter man ville fortælle Hammer, at desværre var denne vigtige post siden blevet besat til anden side i mellemtiden.³⁹ Dette nævnte Hæstrup i sit manuskript til *Kontakt til England*, som han sendte til Ebbe Munck til gennemlæsning. Ebbe Muncks reaktion var:

Hollingworths »Lokkemad« til Hammer er en kendsgerning, men er det nødvendigt at offentliggøre denne episode som kun de færreste vil forstå rigtigt.⁴⁰

Som det fremgår af Hæstrups og Muncks privatkorrespondance, var Ebbe Munck i høj grad Hæstrups mentor i udforskningen af SOE. Når Munck derfor stillede »spørgsmålet«, fulgte Hæstrup forslaget og neddæmpede beskrivelsen af Hammers tilbagekaldelse til London.

Et andet eksempel på Hæstrups trang til at neddæmpe de interne konflikter er spørgsmålet om Flemming Muus og hans indsats i Danmark. Den mest rammende kritik af Hæstrups skildring af Flemming Muus, blev fremført af Flemming Muus selv i en privat korrespondance mellem de to.

Mig forekommer det, at Deres Omtale af mange Personer nævnt i *Kontakt med England* er skrevet paa en subjektiv Maade, alt imens det synes paafaldende, at [Flemming Muus] er behandlet endog særdeles objektivt. Det er gjort godt og klogt, men maaske en Kende paafaldende.⁴¹

Hæstrup svarer, at baggrunden for, at han »ubevidst har maatte stivne i en objektivisme«, er, at han »i mange tilfælde [havde] mødt kritik og vrede, som [han havde] maattet kæmpe haardt og længe imod...[H]er var en skanse at forsvare – ikke en grav. Skansen bærer ikke blomster.«⁴² En af de hårdeste kritikere af Muus, Hæstrup havde diskuteret med, var Ebbe Munck. I denne sag spillede Munck pudsigt nok rollen som den, der ville have Hæstrup til at være mere kritisk over for en SOE-agent. Munck skrev til Hæstrup i 1953 som kommentar til manuskriptet til *Kontakt med England*:

³⁹ Hollingworth til Duus-Hansen, 16. juli 1943 (RA, Duus-Hansens arkiv).

⁴⁰ Munck til Hæstrup, 30. dec. 1953 (RA, Jørgen Hæstrups arkiv, pk. 5).

⁴¹ Brev fra F. B. Muus til Hæstrup, 2. nov. 1954 (RA, Hæstrups privatarkiv, pk. 5).

De er fuldt klar over, at de bemærkelsesværdige resultater, han opnåede i de første måneder i Danmark, væsentligt skyldtes det pionerarbejde, der var gjort af andre, at han, hvad kontakterne angik og stemningen i det danske folk vedrørte, billedligt kom til at ride med strømmen. ... Jeg skal ikke forsøge at frakende Muus noget, der retmæssigt tilkommer ham, men når han historisk bliver anbragt på en pedestal [sic] ... tror jeg at man vurderer situationen forkert. Sandheden er jo den, at bortset fra de første måneder, udrettede han stort set ikke noget, men det lykkedes ham ved sit praleri at imponere SOE og ved de beføjelser, han uretmæssigt tillagde sig, at bluffe mange kredse i Danmark.⁴³

Hæstrup svarede Ebbe Munck, at han var blankt enig i hans betragtninger, og beklagede, at denne vurdering af Muus, som Hæstrup delte, ikke var kommet klart nok frem. Ifølge Hæstrup var Muus som

en ung pige, naar hun skal paa bal, d.v.s. bliver anbragt i et miljø, der udstiller det bedste i hende, pludselig faar noget frem til overkanten af hendes væsen og sit ydre, som maaske aldrig kommer der mere ... [J]eg tror faktisk, at Muus, da han kom til London i 1942, havde levet sig ind i patriotiske forestillinger – Muus er jo ikke statisk, men har vist en evne til at leve op til og sikkert ogsaa undertiden ind i det, han i øjeblikket er i...⁴⁴

Her viser Hæstrup en psykologisk sans og en evne til modige og kontroversielle tolkninger, der desværre ikke kunne trykkes i 1954. Hæstrup mente, at »hvis der gaar væsentlige splinter af nogen, gaar der splinter af helheden«,⁴⁵ og derfor ville en så radikal tolkning af Muus, med en motivtolkning, der graver syv spadestik dybere end den patriotisme, Hæstrup ellers kan forklare alt med, munde ud i en kritik af hele det SOE, som det var Hæstrups erklærede mål at rehabilitere i befolkningens øjne. I brevene til Ebbe Munck ser man ikke meget af den hårde strid, Hæstrup beskrev for Muus. Det var tydeligvis ikke kun på skrift, men også i de private relationer, at der ikke måtte gå splinter af nogen. Der blev hugget en hæl og klippet en tå for at få Hæstrups konsensus-tolkning af SOE og modstandskampen til at hænge sammen.

⁴² Brev fra Hæstrup til Muus, 3. nov. 1954 (RA, Hæstrups privatarkiv, pk. 5).

⁴³ Brev fra Ebbe Munck til Hæstrup, 30. dec. 1953 (RA, Hæstrups privatarkiv, pk. 5).

⁴⁴ Hæstrup til Ebbe Munck, 5. jan. 1954. (RA, Hæstrups privatarkiv, pk. 2).

⁴⁵ Hæstrup til Ebbe Munck, 16. nov. 1954 (RA, Hæstrups privatarkiv, pk. 2).

Stikkerlikvideringerne var et andet aspekt af modstandskampen, som Hæstrup dækkede til. I modsat fald ville konsensusfortolkningen af SOE-organisationen da også have været svær at gennemføre. Den første likvidering, udført af en dansk modstandsgruppe, fandt sted i april 1943. Det var SOE-agenten Hans Henrik Pay Larsen, der blev likvideret efter ordre fra SOE for at være til fare for organisationen. Hæstrup skrev ni linjer om sagen i *Kontakt med England* og fik det til at se ud som om, at beslutningen var taget på behørig vis i London, hvorefter SOE i Danmark lydigt havde udført ordren. På den måde fik Hæstrup lagt ansvaret over på London og undladt at komme ind på interne danske stridigheder.

Likvidationen af Hans Henrik Pay Larsen stod ikke alene, som man ellers får indtrykket af i *Kontakt med England* (og al senere litteratur om SOE). Den 26. marts 1943 var Andy Larsen blevet arresteret på Restaurant Ritz i Frederikshavn, efter at han, som Hans Henrik Larsen, havde talt for meget om sit arbejde og drukket for meget til at være på vagt.⁴⁶ Da dette kom London for øre, forlangte Hollingworth prompte at få Andy Larsen likvideret.⁴⁷ Dette kunne man ikke, da han jo sad i Aarhus arrest, og i stedet overvejede man at smugle en cyankaliumpille ind til ham, så han kunne begå selvmord, som SOE-agenter forventedes at gøre ved arrest, så de ikke senere talte over sig under forhør. I Muus' fremstilling i *Ingen Tænder et Lys...* får han det til at se ud som om, det var besværligheder, der forhindrede, at man fik smuglet denne pille ind til Andy Larsen.⁴⁸ I virkeligheden var problemet, at man ikke længere stolede på Andy Larsen og var bange for, at han ville angive den kurér, der bragte ham pillen. Muus skriver selv til Hollingworth den 30. apr. '43:

It was feared that Tennis (Andy Larsen) might have squealed telling the Huns (tyskerne) that such and such a policeman had passed on such and such a pill.⁴⁹

I Roland Olsens beretning til Hæstrup kan man læse, hvorledes Mogens Hammer, Flemming Muus, Lorens Duus-Hansen og Roland Olsen planlagde, at hvis Andy Larsen skulle blive overført fra Aarhus til København, skulle de sørge for, at han blev likvideret under transporten.⁵⁰ Det

⁴⁶ Politirapport, 26. mar. 1943, Kriminalpolitiet i Frederikshavn. (RA, Statsadvokaten for Særlige Anliggender, UK-1600).

⁴⁷ Hollingworth til Muus, 19. apr. 1943. (RA, Duus-Hansens arkiv, læg 2).

⁴⁸ Muus, *Ingen Tænder et Lys...*, s. 86.

⁴⁹ Muus til Hollingworth, 30. apr. 1943 (RA, Duus-Hansens arkiv, læg 3).

⁵⁰ Roland Olsens beretning, s. 62 (RA).

er skæbnens ironi, at det var Andy Larsens held, at han blev ført direkte til Tyskland og kom hjem til Danmark igen efter Befrielsen. Var han blevet i Danmark, havde han aldrig overlevet krigen.

Alt dette kommer Hæstrup ikke ind på, og det ville da også have givet et anderledes indtryk af de interne forhold blandt SOE-folk og kontakter i Danmark. Da det ikke lykkedes at likvidere Andy Larsen, blev en ung dame udråbt som syndebuk. Det var hende, der på ulykkesaftenen den 26. marts på Restaurant Ritz var gået til de to danske politibetjente og havde fortalt, at en mand hun havde danset med, havde en pistol. Hun blev af SOE-folkene udråbt som tysk spion, på trods af at tysk politi aldrig havde været indblandet i arrestationen af Andy Larsen.⁵¹ Man forsøgte at likvidere hende gang på gang, om ikke fordi hun var farlig for organisationen, så for at sætte et skrækeksempel på, hvor effektive modstandsgrupperne kunne være.⁵² Man sendte en brevbombe til hende, der blev åbnet af en anden logerende i huset, hvor hun boede. Han blev sprængt i stumper og stykker, og derfor så man sig nødsaget til også at udråbe ham til tysk medløber.⁵³

Hæstrups kilder og historiesyn

Hæstrup kom ikke ind på disse likvideringer og kan til en vis grad undskyldes ved, at der ikke stod meget om dem i de beretninger, han havde indsamlet. Dette var på den anden side Hæstrups egen skyld, idet han havde sørget for ikke at få noget at vide om stikkerlikvideringer. Han vedgik åbent i *Dørene Åbnes*, at han havde undgået emnet stikkerlikvideringer, samt endda »afviste ethvert tilløb fra beretternes side til at komme ind på emnet«. ⁵⁴ Han vidste, at dette blev han kritiseret for, og løb ind i et grelt paradoks i sin karakteristik af sine kritikere, idet han beskriver dem som »yngre historikere, der ikke har haft besættelsestiden så tæt inde på livet, som jeg og min generation havde det«. ⁵⁵ Paradokset består i, at han mindre end 10 linjer ovenfor skrev, at »Modstandsbevægelsen havde ikke noget at skule og skjulte ingenting...«, ⁵⁶

⁵¹ Politirapport, 26. mar. 1943, Kriminalpolitiet i Frederikshavn. (RA, Statsadvokaten for Særlige Anliggender, UK-1600).

⁵² Verner Jensens beretning, 16. feb. 1949 (RA).

⁵³ Jens Paul Jensens beretning, 31. maj 1948 (RA). Frit Danmarks nordjyske udgave beklagede kort efter hændelsen attentatet på Bernhard Sørensen og benævner ham 'uskyldig'. De skulle ellers være de første til at vide, om han var »i tyskernes sold«, som Flemming Muus senere påstod. (Frit Danmark, Nordjysk udg., 2. Aarg., nr. 3, s. 9).

⁵⁴ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 77.

⁵⁵ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 77.

⁵⁶ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 76.

samt at han afsluttende bemærker om sit arbejde, at han ville »efterleve kravet om at lade kendsgerningerne tale, eller, som [han] i et brev til Ebbe Munck havde udtrykt det, at 'sandheden alene skal gøre arbejdet'«. ⁵⁷ Der var tydeligvis visse fakta, der ikke skulle tale, og visse kendsgerninger, modstandsgrupperne burde skjule. Hæstrup skal ikke klandres for sit engagement i emnet, eller for sin redaktion og udvælgelse af emner inden for dette, men dette engagement bør karakteriseres og medtages i en vurdering af hans værk, især da netop *Kontakt med England* fik så stor indflydelse på senere fremstillinger af modstandsgrupperne generelt og særligt af SOE. Hæstrups egen indrømmelse af, at hans engagement førte til bevidst redaktion af beretningerne, ud fra hvad der i sidste ende var politiske synspunkter, bør være et memento i en læsning af hans fremstilling.

Sven Henningsen var inde på spørgsmålet om kilder i sin opposition ved Hæstrups disputatsforsvar:

Vi har her at gøre med en kildesamling, hvor den samme person både – i hvert tilfælde delvis – er beretteren og den arbejdende historiker. ⁵⁸

Henningsen hæftede sig ved det faktum, at Hæstrup i mange tilfælde havde nedskrevet beretningerne selv under samtaler med SOE-folkene, og at Hæstrup selv havde påpeget, at han under disse samtaler havde korrigeret SOE-folkene, når han mente, de huskede forkert. Henningsen havde mere ret, end han måske vidste, for det var først langt senere, at Hæstrup vedgik i *Dørene Åbnes*, at han endda havde opfordret SOE-folkene til ikke at fortælle om bestemte ting.

Hæstrup havde som sagt oprindelig forestillet sig, at hans bog skulle bygge på levn fra arkiverne i London. Dette passede bedre ind i hans positivistiske historiesyn om at »lade kendsgerningerne tale«. Det pudsig ved *Kontakt med England*, som den står, er, at stilen er helt igennem objektivistisk, og ethvert subjektivt syn på begivenhederne er underspillet. Dette hænger nok sammen med, at intentionen var at bygge på samtidige levn, der kunne fortælle sandheden om modstandskampen, men den endte med i stor udstrækning at bygge på subjektive beretninger fra tidligere deltagere, der så tilbage.

I 1983 skrev Claus Bryld til Hæstrup. Han mente at kunne udlede af

⁵⁷ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 197. Jf. brev fra Hæstrup til Munck, 16. nov. 1954. (RA, Hæstrups privatarkiv, pk. 2).

⁵⁸ Sven Henningsen, »Anmeldelse af *Kontakt med England*«, i *Historisk Tidsskrift* 11. række, 4. bind, 1. hæfte, s. 569.

Hæstrups bøger en »subjektiv og individualistisk samfunds- og dermed historieforståelse«. ⁵⁹ Hæstrup kunne ikke se dette i sine værker og svarede, at han

redegør jo blot for, hvad kilderne måtte røbe... og blot lægger vægt på at finde ud af, hvad der faktisk skete. ... Om oplysninger af den ene eller anden art ikke passede ind i mit kram var jo uden betydning, når jeg ikke havde noget kram. ⁶⁰

Hæstrups pragmatiske og uproblematisk kildepositivisme forhindrede ham i at se den række af tilfælde, hvor han tolker kilderne i en retning, der passer til hans forudfattede syn på SOE som hovedaktør i frihedskampen. Som vi har set, udtrykte Hæstrup sig anderledes om en række sager i sine private breve, end han gjorde i sine bøger, bl.a. vedrørende udenlandsdanskerne patriotisme, konflikt og konsensus inden for SOE og Flemming Muus' rolle i SOE. Alt sammen fordi han skam havde et »kram«.

Det er vigtigt her at genkalde sig, at dette netop var, hvad Hæstrup ønskede at vise med sin indsamling og fremstilling. Hæstrup ønskede at rehabilitere modstandsgrupperne, særlig den engelsk-støttede modstand. I den kolde krigs Danmark var det ikke hans mål at skrive *Kontakt med Sovjet Unionen*. Om sin politiske holdning bemærker Hæstrup, at han ikke var kommunist, men at hans holdning lå et sted på venstrefløj. I 1947 havde et rygte, der var blevet spredt via efterretningstjenesten til den amerikanske ambassade, om at Hæstrup var kommunist, fået Preben Lok-Lindblad til at tilbagekalde sit arkiv. ⁶¹ Politikken invaderede videnskaben gang på gang, og med de politiske, militære og kulturelle interesser, der var knyttet til spørgsmålet om SOE, er det svært at forestille sig, som Hæstrup gjorde, en videnskabelig fremstilling af SOE uafhængig af politiske interesser eller tilhørsforhold, særlig i perioden 1947–54.

Når Hæstrup aldrig fik adgang til de britiske SOE-arkiver, lå der såmænd også politiske årsager og magtkampe bag. Hæstrup var langt forud for sin tid med sin SOE-historie. De begrundelser, Hæstrup havde givet Gubbins, Hambro og Selborne i 1947, var, at Storbritanniens støtte til de europæiske modstandsbevægelser hurtigt ville blive glemt, og kommunisterne ville tage al æren for modstanden. Situationen i London var, at SOE var blevet opløst og lagt ind under SIS (Secret Intel-

⁵⁹ Brev fra Claus Bryld til Hæstrup, 18. feb. 1983 (RA, Hæstrups privatarkiv, pk. 18).

⁶⁰ Brev fra Hæstrup til Claus Bryld, 19. feb. 1983 (RA, Hæstrups privatarkiv, pk. 18).

⁶¹ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 82–83.

ligence Service), som under hele krigen havde stækket SOE og anset det for en uvorn lillebror. SOE's arkiver var dermed under SIS' forvaltning, og i SIS så man ingen grund til åbenhed og var sådan set ligegladede med, om det kunne hjælpe til, at Europa værdsatte SOE's arbejde under krigen. Så selv om Gubbins, der stod som leder af SOE ved krigsafslutningen, var positivt indstillet overfor Hæstrup, var han magtesløs i forhold til at få arkiverne åbnet.⁶²

Hæstrups begrundelser dukker op igen i 1960'erne, da man fra officielt hold i Storbritannien beslutter sig for at åbne SOE-arkiverne for håndplukkede forskere. Det var dog ikke blot frygt for, at kommunisterne ville løbe med laurbærrene, men i lige så høj grad at amerikanerne, med deres større åbenmundethed om særlige aktiviteter i Europa under krigen, ville stå som dem, der havde støttet den ædle folkelige kamp mod nazisterne i Europas mørke år. Det var selvfølgelig ikke alene Hæstrups fortjeneste, at briterne indså, at for at få den ære, de mente tilkom dem, måtte de åbne arkiverne på klem. Den første officielle historiebog, der udkom i 1966, var M. R. D. Foots *SOE in France*, og valget af Frankrig var betinget af, at der efter krigen havde været rejst kritik af SOE's franske aktiviteter, og der var rygter om britisk dobbeltspil.⁶³ Offentliggørelsen af M.R.D. Foots studie i britisk modstandskamp i Frankrig stoppede dog ikke kritikken, men førte tværtimod til retssager for injurier. Derfor blev yderligere åbenhed omkring SOE-arkiver også gravlagt i mange år frem. Da man i 1980'erne besluttede sig for at genoptage projektet om at håndplukke historikere til at skrive bøger om SOE, blev Skandinavien udvalgt som et godt emne, da historien her var ukontroversiel og ikke burde lede til kritik af briterne. Resultatet blev Charles Cruikshanks bog *SOE in Scandinavia* fra 1986. Bogen blev kritiseret i vide kredse for at være harmoniserende, og den er fuld af faktuelle fejl. Jørgen Hæstrup gik så vidt som at kritisere bogen i *The Times*, hvilket vakte en vis opsigt blandt engelske SOE-veteraner, og dermed viste det sig igen, hvor kontroversiel SOE var og vedblev at være.

Åbenhed blev kontinuerligt brugt til at vise storsindethed og imødekommenhed over for offentlige krav herom, men blev brugt i så præcist afmålte doser, at man ikke mente, det kunne lede til kritik af Storbritanniens krigsførelse eller til afsløring af sensitive aspekter af den britiske statsforvaltning.⁶⁴

⁶² Richard J. Aldrich, »Policing the Past: Official History, Secrecy and British Intelligence since 1945« in *English Historical Review*, vol. CXIX, no. 483 (Oxford University Press 2004).

⁶³ Christopher J. Murphy, »The Origins of SOE in France« in *The Historical Journal*, 46, 4, s. 935–952 (Cambridge University Press, 2003).

⁶⁴ Richard J. Aldrich, »Policing the Past«.

Først i 1990'erne blev SOE-arkiver åbne for alle forskere som en del af den konservative premierminister John Majors initiativ »Open Government«, der var et forsøg på at dæmme op for den massive kritik, de britiske efterretningstjenester var blevet udsat for i årene, der gik forud. De gamle SOE-arkiver var forholdsvis ukontroversielle at gøre offentlige 50 år efter krigen, især i betragtning af at SOE var blevet nedlagt i 1946.⁶⁵

Kilder fra britiske SOE-arkiver var altså ingen garanti mod politisk inficerings af historieskrivningen. Tværtimod blev SOE-historien brugt af den britiske regering i 1960'erne til at fremme sin anseelse i offentligheden i konkurrence med amerikanerne og kommunisterne.

Hæstrups oprindelige idé om at bygge sin SOE-historie på »objektive« levn viser sig dermed at være en illusion, da spørgsmålet om at åbne arkiverne fra første færd var et politisk stridsspørgsmål mellem tidligere SOE-ledere og daværende SIS-ledere, samtidig med at frigivelse af SOE-arkiver aldrig blev overvejet i et vakuum, men i forbindelse med overvejelser om politiske gevinster eller tab ved en eventuel frigivelse.

Hæstrups dobbelte konklusion

SOE's betydning frem til Augustoprøret er et spørgsmål, hvorom meget er skrevet, men det er svært at komme med definitive svar. Hæstrup forsøger at balancere mellem to synspunkter i *Kontakt med England* på den mest forunderlige måde. I den danske konklusion afviser han heftigt Flemming Muus fremstilling af begivenhederne fra *Ingen tænder et lys...*:

Dermed udløstes den stærkeste bølge af sabotage, der hidtil var gået hen over landet. Om formiddagen den 24. august kom Lok-Lindblad hen til mig og fortalte, at Jens Lillelund lige havde fået udleveret tredive pund sprængstoffer til FORUM, der skulle ødelægges samme eftermiddag. Natten mellem den 25. og 26. august sprængte Ole Geisler's folk jernbanenettet i Jylland på ikke mindre end 189 steder. Det gjorde tyskerne aldeles rasende. ... det førte direkte til tyskernes forlangende om, at regeringen skulle indføre dødsstraf for sabotage – førte direkte til regeringskrisen... førte til natten mellem 28. og 29. august, hvor Danmark

⁶⁵ Philip H. J. Davies, »The Use and Abuse of Intelligence: 'Spin', Open Government and the Politicisation of Intelligence in Britain« på <http://www.psa.ac.uk/cps/2004/Daviesph.pdf> (Political Studies Association 2004).

vandt sejr over den indolence, der i det store og hele havde præget landet i halvfjerde år.⁶⁶

Hæstrup bemærker hertil:

Denne fremstilling er direkte urigtig...Rent bortset fra, at slutbemærkningen er uretfærdig og urimelig...saa er den dramatiserende fremstilling, der skildrer sabotagerne d. 24.–26. august som afgørende for de tyske krav, urigtig. Den tyske afgørelse var da allerede faldet efter den voldsomme strejkebevægelse, der i august gik over landet...⁶⁷

Hæstrup skriver videre, at så vidt det kan bedømmes, var det ikke Londons politik at fremkalde et brud med tyskerne, og fremdrager et brev fra Hollingworth fra maj 1943, hvori der står: »for God's sake keep in the background at this stage so that you will still be battleworthy on zero day«. ⁶⁸ Det er blevet tydeligt demonstreret senere, at London overhovedet ikke ønskede Augustoprøret,⁶⁹ og at Muus ikke havde mandat fra London gennem en påstået »Go Right Ahead«-ordre til at indlede en sabotageoffensiv.⁷⁰ Hæstrup skriver videre, at med oprettelsen af Frihedsrådet

fik ogsaa SOE en rimeligere placering i modstandskampen og den placering, der hele tiden havde været tiltænkt organisationen: Som støtteorganisation ... til den kamp med vaaben, modstandsbevægelsen havde valgt for landet. Den sideopgave, SOE hidtil havde antaget sig, at animere til modstandskamp eller direkte at søge at fremkalde en sådan, var nu løst. Ikke af SOE, men i første række af de tusinder af danske initiativer ud over landet; paa den anden side ogsaa af SOE's mænd.⁷¹

Man må sige, at Hæstrups vurdering af SOE's betydning frem til Augustoprøret og dannelsen af Frihedsrådet er yderst forsigtig her. Derimod slår han andre toner an i det engelske *summary*:

⁶⁶ Muus, *Ingen tænder et lys...*, s. 109.

⁶⁷ Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 273.

⁶⁸ Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 276.

⁶⁹ Knud J.V. Jespersen, *Med Hjælp fra England, Bind 1: Det Lange Tilløb 1940–1943* (Odense Universitetsforlag 1999), s. 326.

⁷⁰ Knud J.V. Jespersen, »Lie Low eller Go Right Ahead? SOE, Flemming B. Muus og Augustoprøret 1943« i *Historie* (Århus: Jysk Selskab for Historie, 1997), s. 240.

⁷¹ Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 283.

It was SOE's definite policy to increase the unrest in the country thus provoking imperative commands from the Germans upon the Danish government and thereby calling forth an official Danish break with Germany ... In August 1943 the sabotage culminated, and after a series of violent strikes the Germans demanded severe measures from the Danish government, that the latter refused to accept. Now SOE had reached its first goal...⁷²

Man undres over, at konklusionen i sammenfatningen er diametralt modsat den i hovedteksten. C.O. Bøggild-Andersen (der var opponent ved Hæstrups disputats) bemærker i sin anmeldelse af *Kontakt med England*, at Hæstrup også andre steder i bogen alligevel giver SOE og sabotagen æren for Augustoprøret og dermed giver Muus ret.⁷³ Dog giver Hæstrup i Bøggild-Andersens eksempler ikke en så eklatant modsat vurdering som i sammenfatningen. Måske ønskede Hæstrup at stramme konklusionerne op for det internationale publikum og nøjes med at give det danske publikum den nuancerede beretning? Måske vaklede Hæstrup selv mellem den stærke og den svage konklusion? En afgørelse af spørgsmålet om, hvilken konklusion der er sand, ville indbefatte en undersøgelse af den SOE-støttede sabotages psykologiske effekt, hvilket vanskeligt lader sig gøre, og derfor bliver det vel et temperamentsspørgsmål; alligevel er det svært at forstå, at Hæstrup vender om og i den engelske sammenfatning mener, at det var SOE's mål at styrte samarbejdspolitikken.

Hæstrup var på sin objektivistiske sandhedssøgen stødt på et farligt våben, der truede hele hans projekt om at rehabilitere modstandsbevægelsen med SOE, i stedet for kommunisterne, som dynamo. Hvis han ikke kunne give SOE en helt afgørende rolle i Augustoprøret, stod hans projekt i fare for at strande. Løsningen blev at skrive en dobbeltydig konklusion, der kunne læses efter temperament.

I en retrospektiv fremstilling kan Augustoprøret da ses som en sejr for SOE, men en klassisk fremadskridende historisk fremstilling kan ikke tillade sig at se med datidens og eftertidens øjne på en og samme gang, for så vikler man sig ind i den slags rod, Hæstrup gør ved at skrive to forskellige konklusioner på samme sag.

For at opsummere fremgår det, at selvom Hæstrup på overfladen forestillede sig at ville skrive modstandens objektive historie, så finder man

⁷² Hæstrup, *Kontakt med England*, s. 288.

⁷³ *Historisk Tidsskrift*, 11. række 4. bind 1. hefte (København 1953), s. 560.

nedenunder en politisk tendens, der ville relativere kommunisternes fortjenester under besættelsen og fremhæve den engelsk-støttede modstand. Desuden finder man en patriotisk tendens, der på trods af, at Hæstrup udmærket kendte til den defaitisme, der fandtes i danske kredse i England, fastholdt myten om den øjeblikkelige stillingtagen mod samarbejdspolitikken blandt danskere i udlandet, og malede et billede af SOE-agenterne som modstandens pionerer, der ikke havde betænkt sig længe, før de greb til våben for at befri Danmark for tyskerne. Et billede, der ikke støttes af de af Hæstrup indsamlede kilder. For at fastholde dette billede af SOE som modstandens dynamo dækkede Hæstrup over de interne konflikter blandt SOE-folkene, der ville have mudret billedet noget til. Kilderne til SOE's historie var filtret ind i politiske synspunkter, uanset om man arbejdede med beretninger eller levn. Når Hæstrup valgte SOE som udgangspunkt, havde han fra starten stødt kommunisterne fra sig, og indsamlingen af SOE-agenteres beretninger fik bekræftet Hæstrups oprindelige idé om SOE som modstandens dynamo. Benyttelsen af arkiverne var også spundet ind i politiske overvejelser, så selve ideen om at kunne skrive en værdifri historie om modstanden må betegnes som en illusion. De levn og beretninger fra krigen, som Hæstrup fik adgang til fra danskere, der havde forskelligt materiale i skufferne, havde han kun fået, fordi han kunne fremvise en skrivelse fra det britiske War Office, der løste tidligere SOE-folk fra deres tavshedsforpligtelse, og som vi har set, havde de britiske myndigheder indset den politiske gavn, der kunne komme af britisk-orienteret SOE-historie.⁷⁴ Sidst men ikke mindst førte de interne brydninger i Hæstrups projekt til, at der blev skrevet to modstridende konklusioner på *Kontakt med England* vedr. SOE's betydning for Augustoprøret.

Arven fra Hæstrup

Det er ikke nogen nyhed, at Hæstrup har haft enorm indflydelse på studiet af besættelsestiden. Hans Kirchhoff skrev i 2004:

Med sine store værker om modstandsbevægelsen og departementchefstyret videnskabeliggjorde han udforskningen af besæt-

⁷⁴ Det må bemærkes, at denne gestus fra War Office viser, at Hæstrup formåede at kontakte de rigtige personer på det rigtige tidspunkt. Via Gubbins, Hambro og Selborne, der alle gerne så, at SOEs fortjenester blev anerkendt, lykkedes det Hæstrup at udvirke denne tilladelse, inden debatten om SOE-arkiverne var kommet i gang, hvorefter kun udvalgte forskere fik adgang til de hermetisk lukkede arkiver. Jf. Richard J. Aldrich, »Policing the Past«.

telsens historie og skabte det fundament for studiet af den illegale kamp, som alle senere har bygget på.⁷⁵

Kirchhoffs status opsummerer de vigtigste værker inden for studiet af besættelsestiden og nævner bl.a. Knud J.V. Jespersens værk om SOE. Dernæst foreslår Kirchhoff, hvilke områder der »mangler« at blive udforsket. Kirchhoffs status lider under den implicite antagelse, at hvis et område er udforsket, er der ikke nævneværdigt at tilføje. »Det er rigtigt, at det politiske landskab er gennemarbejdet i sine hovedtræk... Det gælder også det illegale landskab«,⁷⁶ skriver Kirchhoff og giver indtryk af, at studiet af besættelsen er et kompilatorisk stykke arbejde, og når brikkerne er samlet sammen, kan vi efterlade det færdige puslespil til kommende generationer, uden at der er grund til at pille yderligere ved det.

Kirchhoff har selv været inde på et par af de kritikpunkter, jeg rejser mod Hæstrup. I Hæstrups nekrolog i *Historisk Tidsskrift*⁷⁷ skriver Kirchhoff, at SOE-vinklen førte til en overvurdering af organisationen på bekostning af først og fremmest kommunisterne, og at disputatsen i den henseende var barn af sin tid. Desuden påpeger Kirchhoff det positivistiske historiesyn. Alligevel mener Kirchhoff ikke, jf. ovenfor, at der er særlig brug for nye gennemarbejdnings af det illegale landskabs, herunder SOE's, historie, hvilket kan undre.

En kompilatorisk indstilling ligger også i Aage Trommers foredrag fra 1995, hvor titlen siger det hele: »Hvad har vi naaet og hvad mangler vi?«. Trommer afslører også her sin historieteoretiske indstilling, idet han skriver:

Jeg har endvidere altid ment, at man skal skrive om sit emne, saaledes som beskæftigelsen med det tvinger det frem, og ikke for det, hvilket vil sige til fordel for det eller til forskønnelse af det...⁷⁸

Man kan høre ekkøet af Hæstrups ord, »Jeg havde intet kram«. Idéen om, at besættelsestidens historie kan skrives *sine ira et studio*, har sat sit

⁷⁵ Hans Kirchhoff, »Besættelsestidens historie – forsøg på en status« in *Historisk Tidsskrift*, bd. 104, hf. 1 (København: Den danske historiske forening 2004), s. 164.

⁷⁶ Kirchhoff, »Besættelsestidens historie«, s. 175.

⁷⁷ *Historisk Tidsskrift*, bd. 98, hf. 2, (København, 1998)

⁷⁸ Aage Trommer, »Hvad har vi naaet og hvad mangler vi« in Knud J.V. Jespersen og Thomas Pedersen (ed.) *Besættelsen i perspektiv: Bidrag til konference om besættelsestiden 1940–45* (Odense Universitetsforlag 1995).

præg på disse to hovedeksponenter for anden generation af besættelsestidshistorikere. Kirchhoff skrev i sin status som kommentar til Claus Bryld og Anette Warrings bog om *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, at

Jeg har egentlig kun den bekymring, at bogens ensidigt negative kritik af og opgør med myten om *the good war* vil forhindre den rette forståelse af den inspiration og de ressourcer, som besættelsesgenerationen og det nationale fællesskab hentede og siden har hentet derfra.⁷⁹

Claus Brylds og Anette Warrings mission i besættelsestidsforskningen har netop været at gøre op med begreber som »besættelsesgenerationen« og »det nationale fællesskab«, som Kirchhoff her bruger så uproblematisk. Med undersøgelserne af »afvigernes« historie under og efter besættelsen har de afvist, at der fandtes en fortælling om besættelsestiden, der inkluderede alle, og ikke kun dem med de rigtige meninger og den rette opførsel. Begreber som »den rette forståelse« var også, hvad Hæstrup kørte i stilling for at forsvare det, der begyndte som en politisk indignation og endte som et forfatterskab. Idéen om at der findes én adækvat fortælling om besættelsestiden, lever i bedste velgående 50 år efter, at Hæstrup skrev til Ebbe Munck, at »sandheden alene skal gøre arbejdet«.

Hvor Trommer og Kirchhoff dog tog nogle store opgør med Hæstrups teser i løbet af deres historiske produktion, lagde det seneste værk om SOE i Danmark sig i eksplicit forlængelse af den store mester.

En omvendt Hæstrup

Det var Knud J.V. Jespersen, der i 1993 fik opgaven at føre SOE's historie ind i det nye årtusinde. På trods af en lang indledning er det svært at få hold på Jespersens intentioner med bogen. På den ene side indledte han bogen med en romantisk skildring af afsløringen af en mindesten for Hvidstengruppen, hvor han hyldede Flemming Juncker og udtrykte sin basale begejstring for modstandskampen,⁸⁰ og på den anden side erklærede han at ville anskue hele historien fra lederen af den danske SOE-sektion i Londons, Ralph C. Hollingworths, skrivebord i London;⁸¹ et unægtelig mere køligt perspektiv. På den ene side fast-

⁷⁹ Kirchhoff, »Besættelsestidens historie«, s. 173.

⁸⁰ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 18–19.

⁸¹ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 39.

holdt han, at hans synsvinkel ville være engelsk, »den danske modstandskamp, sådan som den tog sig ud fra England«, ⁸² og på den anden side fastholdt han, at hans synsvinkel er hæstrup'sk, ⁸³ som netop Jespersen betegnede som eksponenten for den danske synsvinkel. Denne dobbelte synsvinkel kaldte Jespersen, »en omvendt Hæstrup – Hæstrups synsvinkel drejet 180 grader«. ⁸⁴ Kan man dreje en vinkel 180 grader og stadig fastholde den samme vinkel? Hvad betyder det overhovedet at lave en omvendt Hæstrup? Jespersen mente formentlig, at han ville fastholde Hæstrups vurderinger og meninger om de basale forhold og spørgsmål vedrørende SOE og Danmark, men at han ville benytte disse hæstrup'ske indsigter til at beskrive de samme forhold fra England i stedet for Danmark. Forskningshistorisk betragtet mente Jespersen nok, at han ikke som tidligere andengenerations-historikere, f.eks. Hans Kirchhoff eller Aage Trommer, ville tage et opgør med Hæstrups teser, men tværtimod ville lægge sig i forlængelse af disse. Et ganske kontroversielt standpunkt i år 1998, da *Det Lange Tilløb* udkom. Det er svært at forstå ud fra Jespersens indledning, hvor han stod forskningshistorisk. Modstandsgruppernes egen forståelse af historien lagde Jespersen afstand til og mente, at den var tidsbundet, moralsk og forsimplet.

Den danske modstandskamp blev opfattet som et lille, men nødvendigt led i krigsårenes store verdensopgør mellem de gode og de onde kræfter. Og det endte heldigvis med de gode kræfters sejr over de nazistiske mørkemænd. En dybt moralsk fortælling, når man tænker ret efter; en dualistisk historie, som nødvendigjorde en så nøje identifikation som muligt med de sejrende Vestmagter og disses værdier. Modstandskampen og de Vestallieredes krigsførelse blev i denne optik to sider af samme sag. ⁸⁵

Og altså ikke Jespersens syn på sagen, må vi formode. Jespersen fortsatte med at placere Hæstrup som den videnskabelige eksponent for samme historiesyn. Han kaldte Hæstrups syn på sagen sammenfaldende med modstandsgruppernes og skrev endvidere, at selv om denne forståelse var »bekvem og moralsk, behøver den slet ikke være forkert.« ⁸⁶ Det store spørgsmål, der står tilbage, og som det ville have været rart at få et klart svar på, er da, om dette også var Jespersens grundlæggende

⁸² Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 39.

⁸³ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 39.

⁸⁴ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 39.

⁸⁵ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 23.

⁸⁶ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 24.

forståelse. Han lægger sig jo eksplicit i forlængelse af Hæstrup, der, som Jespersens selv skriver, er sammenfaldende med den forståelse, modstandsgrupperne hævdede i befrielsessommeren. Kort sagt, hvor langt har en »omvendt Hæstrup« bevæget sig fra sommeren 1945?

Det er interessant at kigge på genesen til Jespersens storværk om SOE. Jespersen beskriver selv i sin indledning,⁸⁷ hvorledes han af Hæstrup og tidligere *chief organizer in the field* Ole Lippmann blev anmodet om at skrive et værk om SOE. Jespersens ekspertise lå i det 17. århundrede, men han havde bevæget sig lidt ind på besættelseshistorien med en bog om den danske brigade i Sverige, via en generel interesse for konflikt-historie. Det havde været Lippmanns projekt i mange år at få skrevet en opdateret version af SOE's historie, der byggede på det engelske arkivmateriale. Derfor beskriver Jespersen da også Lippmann som »den egentlige initiativtager« til projektet.⁸⁸ Ligeledes havde Jespersen fået hjælp fra Flemming og Jutta Juncker, Peter Ilsøe og Erik Fournais i form af kommentarer og forslag til forbedringer. Med andre ord har Jespersen fået sin introduktion til dette, for ham nye, emneområde af tidligere markante veteraner fra den danske side af SOE-arbejdet og dermed fået en forforståelse, der var umiskendeligt dansk.

Dette er jo ikke noget særsyn i historiografien om SOE. Hæstrups værk var også blevet til i tæt, praktisk og økonomisk,⁸⁹ samarbejde med veteranerne. I Hæstrups tilfælde med det resultat, at han opbyggede et helt netværk af personlige venner inden for SOE's veteranmiljø. Det »old-boys-netværk«, som Palle Roslyng-Jensen påpeger var aktivt i tilblivelsen af *Med Hjælp fra England*,⁹⁰ var også aktivt i alle fremstillinger af SOE's historie i Danmark. Vi så hos Hæstrup, at han vakler, når han skal til at frakende SOE æren for Augustoprøret. Det er en illusion at tro, at historie kan skrives lidenskabsløst og interesseløst, derfor skal SOE-historikere heller ikke klandres for deres bånd til diverse miljøer, men det skal heller ikke ignoreres, når en række historikere med samme emne har bånd til de samme interessebårne miljøer. De ledende SOE-veteraner og tidligere modstandsfolk generelt har haft stor indflydelse på samtlige danske bøger, der som hovedemne beskæftiger sig med SOE.

Man kan spekulere over, om denne introduktion til SOE's arbejde gennem de ledende veteraner fra SOE's danske sektion ikke har haft

⁸⁷ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 12.

⁸⁸ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 13.

⁸⁹ Hæstrup, *Dørene Åbnes*, s. 90.

⁹⁰ Palle Roslyng-Jensens anmeldelse af Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, i *Historisk Tidsskrift*, bd. 99, hf. 1.

sin effekt. Det gælder især, når man ser, hvordan Jespersen lægger afstand til modstandsgruppernes egen forståelse af sig selv, samtidig med at denne skam ikke behøver at være forkert, og samtidig med at han tilslutter sig denne forståelse, dog med Hæstrup som mellemlid. I 1995, da Jespersen stadig arbejdede med *Det Lange Tilløb*, holdt han foredrag om sit arbejde:

Hvad jeg derimod indtil videre forestiller mig, er en samlet, afrundet fremstilling af den danske modstands historie 1940–45, sådan som den tog sig ud i London. Jeg forestiller mig med andre ord ... at dreje perspektivet 180 grader og i overført betydning sætte mig i Hollingworths stol ... Og opgaven bliver at vurdere, hvordan og i hvilket omfang SOEs danske sektion løste den opgave, som den i krigens begyndelse fik pålagt... [at] fremme de Allieredes regulære krigsførelse mod Nazityskland.⁹¹

Der sker en interessant forskydning fra »den danske modstand« til »SOE's danske sektion« i en grad, så den sidste overtager den første. Alene ideen om, at Hollingworth kunne overskue den samlede danske modstand, tyder på, at Jespersen har overtaget Hæstrups tese om, at den danske modstands historie i den store og hele var SOE's historie. Igen gjorde en SOE-historiker SOE til eksponent for den danske modstandskamp. Den kolde krigs skyttegravskrig om at tage patent på modstanden og enten skrive om kommunister eller engelske sympatisører flyttede med ind i mønstret i *Med Hjælp fra England*.

I et blomstrende billedsprog og med poetiske vendinger afslutter Jespersen *Det Lange Tilløb* med en vurdering af SOE's effekt frem til og med Augustoprøret og et stykke længere. Jespersen lægger ud med at vise, at datidens vurderinger var båret af ideologiske og taktiske hensyn. Således fralagde SOE sig umiddelbart efter 29. august 1943 ansvaret for Augustoprøret, da det ikke havde været engelsk politik at fremkalde et sådant. Efter at Augustoprøret havde vist sin popularitet og sin styrke, gjorde SOE med Flemming Muus i spidsen meget for at tiltuske sig æren for Augustoprøret.⁹² Kort sagt skiftede sandheden, alt efter hvilket politisk og taktisk projekt, man stod midt i. Jespersen beskriver meget betegnende det at give en samlet vurdering af SOE og Augustoprøret som at skulle sælge elastik i metermål, hvilket kræver en høj moral.⁹³

⁹¹ Knud J.V. Jespersen og Thomas Pedersen (ed.) *Besættelsen i perspektiv: Bidrag til konference om besættelsestiden 1940–45* (Odense Universitetsforlag 1995), s. 111.

⁹² Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 338.

⁹³ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 340.

Jespersen skriver, at Muus og hans folk »havde held til – i øvrigt mod Londons råd – at puste til en ild, der i forvejen flammede lystigt«. ⁹⁴ Man må nødvendigvis så stille spørgsmålet, om SOE ikke kunne have sparet sig besværet, men Jespersen fortsætter og skriver, at

de lokale sabotører kunne med det engelske sprængstof i hånden hente moralsk styrke i visheden om, at de nu havde en mægtig allieret hinsides Nordsøen, som støttede deres kamp. ⁹⁵

En af de lokale sabotører fra dengang husker det anderledes. Kaj Nielsen, der var en af BOPA's kontaktmænd til faldskærmsfolkene, fortæller om »de skide faldskærmsjægere«, ⁹⁶ at de

stod jo som, hvad skal jeg sige, barnet ved lorten, da de falder ned i Danmark, de vidste jo ikke hvor de skulle begynde, eller hvornår de skulle begynde, de havde jo ikke kontakt med noget som helst. De kunne ikke foretage sig noget uden os. ⁹⁷

De kommunistiske sabotører betragtede faldskærmsmændene med en høj grad af skepsis, men var da glade for at få noget godt sprængstof. For Kaj Nielsen var faldskærmsfolkene et nyttigt onde, og der er ingen samarbejdsglæde at spore i interviewet. En anden lokal sabotør fra den anden ende af det politiske spektrum husker en anden situation:

Den noget umulige situation i Valby [i foråret 1943] hvor en række danskere med undergrundsfortid samt 3-4 SOE-folk jævnligt kom sammen og hvor der var oplagret såvel våben, sprængstof som trykmateriale kunne ikke holde – særlig når der ikke blev taget meget hensyn til sikkerhedsbestemmelser, som senere blev proppet ind i SOE-eleverne i England. Det måtte ende med en katastrofe. ⁹⁸

Selvom disse modstandsmænd ser tilbage og måske er påvirket af senere overvejelser, kan det altså ikke tages for givet, at SOE og England indgød respekt. Det må man først belægge med kilder, før man kan kon-

⁹⁴ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 345.

⁹⁵ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 347.

⁹⁶ Notater fra båndinterview med Kaj Nielsen (Henning Bjørn Larsens privatarkiv).

⁹⁷ Interview med Kaj Nielsen (Frihedsmuseet, efter udskrift venligst udlånt af Esben Kjeldbæk), s. 19.

⁹⁸ Lars Lassen-Landorphs beretning (RA, Jørgen Kielers arkiv).

kludere det. Det er jo også et kendt tema i SOE-litteraturen⁹⁹ og også dokumenteret ovenfor, at mange udsendte SOE-agenter netop havde den modsatte virkning af, hvad Jespersen skriver.

Jespersen mente desuden, at sprængstoffet var det håndgribelige bevis på englændernes tilstedeværelse i landet og »urovækkende«¹⁰⁰ for samarbejdspolitikere og besættelsesmagten.

Selv om det hverken kan bevises eller modbevises, kan selv disse beskedne mængder engelsk sprængstof i dette perspektiv derfor meget vel tænkes at have haft en betydelig større politisk-psykologisk sprængkraft, end deres beskedne militære sprængkraft lod ane.¹⁰¹

En gisning om en udefineret »politisk-psykologisk sprængkraft« vi ikke ved, hvad Jespersen mente havde af effekt. Var det andet end at puste til den ild, der, ifølge Jespersen, flammede lystigt i forvejen? Denne uhåndgribelige psykologiske betydning er Jespersens bedste bud på, hvilken forskel SOE gjorde i Danmark 1941–43.

Jespersen lader ikke Augustoprøret komme som en konsekvens af SOEs politik men skriver, at

Augustoprøret, som tilsyneladende uvarslet sprang frem af folke-dybet, var hjulets første store ryk i retning af den aktive væbnede modstand, som afløste de tidlige besættelsesårs modvillige passivitet og endte med at give Danmark en plads i de kæmpende nationers rækker.¹⁰²

Jespersen har frakendt faldskærmsfolkene, og SOE som sådan, nogen særlig stor rolle i oprøret. Han afrunder med at sige, at

Skønt nærmest usynlig på scenen må SOE tilkendes sin del af æren for, at den aktive modstandsvilje, *The Spirit of Resistance*, trods alt endte med at blive et centralt tema i første akt.¹⁰³

Man bør ikke frakende SOE det arbejde, som organisationen udførte i Danmark, men at døbe den aktive modstandsvilje med et engelsk

⁹⁹ F.eks. Georg Quistgaard, *Fængselsdagbog og breve* (Kbh: Stig Vendelkærs Forlag MCMLXV).

¹⁰⁰ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 347.

¹⁰¹ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 347.

¹⁰² Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 353.

¹⁰³ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 355.

begreb er måske nok at gå for vidt. Det alvorlige problem i Jespersens konklusion er, at det er svært at se, hvad SOE's del i den danske modstandskamp præcist er. Med *The Spirit of Resistance* bevæger Jespersen sig på et så generelt plan, at det er svært at forstå, hvad han mener. Er det i den danske befolkning som sådan? Eller blandt arbejderne og kommunisterne? SOE's effekt bliver indirekte og u håndgribelig. Det er påfaldende, at både Hæstrup og dernæst Jespersen slog knuder på sig selv, når de beskrev forholdet mellem SOE og Augustoprøret.

I konklusionen ender Jespersen med at efterlade indtrykket af et kæmpende Danmark, støttet af England, og giver et indtryk af sammenhold mellem de forskellige modstandsgrupper under allieret banner, og i sidste ende konsensus mellem modstandsgrupperne og befolkningen under overskriften *The Spirit of Resistance*. Jespersen indledte *Det Lange Tilløb* med at skrive, at besættelsestiden og modstandskampen er afgørende »for os og vor fremtid som nation og som værdige mennesker i en foranderlig verden«. ¹⁰⁴ Derfor måtte han også ende bogen med at konkludere, at nationen dengang opførte sig værdigt. Modstandskampens og særlig SOE's indskrivelse i et sådant nationalt opbyggende projekt tjener altså også en nutidig funktion »i en foranderlig verden«.

Jespersens omvendte Hæstrup har dermed ikke bevæget sig særlig langt fra sommeren 1945. Nedtoningen af konflikterne inden for modstandsbevægelsen, tildelingen af en hovedrolle til SOE i den tidlige modstandskamp og påstanden om sammenhold mellem befolkningen og modstandsbevægelsen var centrale hæstrup'ske temaer. Temaerne blev af Hæstrup brugt til at fremhæve England og den ikke-kommunistiske del af modstandsbevægelsen i et politisk projekt vendt mod stikkere, medløbere og opportunistiske politikere. Jespersen genbruger temaerne i et mere overordnet national-konservativt projekt til national opbyggelse. Jespersens manglende stillingtagen til Hæstrups politiske projekt lukker af for en diskussion af politiske og ideologiske projekters indflydelse på beskrivelsen af besættelsen og modstandskampen, og i stedet reproduceres den politiske og nationale tendens i Hæstrups værker. På den måde videnskabeliggøres et bestemt politisk og ideologisk syn på modstandskampen.

¹⁰⁴ Jespersen, *Med Hjælp fra England*, bd. 1, s. 19.

Konklusion

Formålet med denne artikel er ikke at afvise Hæstrups værker eller Hæstrup-traditionen og erklære den ubrugelig eller gammeldags. Formålet er at kalde til kritisk stillingtagen til de politiske og ideologiske strømninger, der flyder under alle historiske værker. Hæstrup forsøgte oprigtigt at skrive modstandens historie så trofast mod kilderne, som det lod sig gøre. Hans positivistiske historiesyn gjorde ham blind over for hans egne politiske og ideologiske antagelser, der i stedet blev præsenteret som historisk sandhed. Hvis det da ikke gik ind og forhindrede Hæstrup i at skrive klart og utvetydigt, når hans forskning var ved at bevæge sig væk fra de politiske og ideologiske antagelser, der havde været udgangspunktet. Det bør fremhæves, at det var afgørende for Hæstrup at relativere den kommunistiske indflydelse på modstandskampen og fremhæve som positiv modvægt den engelsk-støttede borgerligt-demokratiske modstand. Derfor blev faldskærmsfolkene heroiseret langt ud over, hvad deres egne beretninger gav anledning til, og konflikter inden for organisationen blev nedtonet. Hæstrups positivistiske historiesyn rimede meget dårligt med det politiske spind, SOE blev viklet ind i efter krigen, hvor SOE blev en faktor i den kolde krigs kulturkamp. Disse faktorer førte til, at Hæstrup kom til at skrive to modstridende konklusioner på *Kontakt med England*, hvormed den interne splittelse i Hæstrups projekt står klar.

Den anden generation, der tog opgøret med nogle af Hæstrups centrale teser, er selv tæt på at falde i samme fælde, når historikerne fastholder idéen om en kompilatorisk og sandhedssøgende vandring mod »den rette forståelse«. Er der noget udforskningen af besættelsestiden har lært os, er det, at »fakta« tager sig ganske forskelligt ud fra forskellige vinkler.

Jespersen, der falder helt uden for generationsskemaet, vendte tilbage til Hæstrups hjertebarn, SOE, og ved at undlade at tage et opgør med de politiske og ideologiske understrømme i besættelsesforskningen endte han med at rekapitulere centrale dele af Hæstrups teser og blinde pletter. Med kritiske øjne kan hans konklusion læses som en understregning af SOE's vigtige betydning frem til Augustoprøret som igangsætter af modstandsviljen, eller den kan læses som, at englænderne kunne have sparet sig besværet. Augustoprøret var kommet alligevel, idet SOE ikke var en afgørende faktor bag. Teksten efterlader dog indtrykket af, at vi skal hælde til det første. Hæstrups konsensustolkning af modstandsbevægelsen og den befolkning, den havde omkring sig, bliver videreført hos Jespersen i nye gevandter og lukker af over for nye forskningsindsigter, der har påvist splittelsen blandt danskerne. Konse-

kvensen bliver et unuanceret historiesyn, der tjener nationalt-konservative politiske og ideologiske interesser.

Den politiske og ideologiske kamp under besættelsen skal dog ikke tæmmes af historisk bogholderi. Vi må indse, at vi ikke kan stille os uden for eller oven over den kamp, der udspiller sig i de kilder, vi studerer. Derfor er Hæstrup og Jespersens fremstilling af SOE's historie heller ikke 'forkert'. Man kan rette faktuelle fejl, og man kan undersøge konsistensen i fremstillingen, evt. i forbindelse med andre udsagn fra historikeren, men overordnet set er det narrative mønster, historikere skriver kilderne ind i, deres eget og ikke kildernes. Fortællingerne er styret af andre logikker end kildeprøvningens, og kilderne selv skifter nuance alt efter hvilket narrativ, de bliver skrevet ind i. Derfor savner jeg hos Hæstrup og Jespersen en kritisk stillingtagen til egne forudsætninger og et kritisk syn på de kilder, man vælger at anvende, og i Jespersens tilfælde en klar og kritisk stillingtagen til de forskere, der gik forud. Kun på den måde kan historieskrivningen blive gennemsigtig for læseren. Samtidig må det stå klart, at vi aldeles ikke er færdige med modstandsbevægelserne generelt og SOE specifikt. Studiet af besættelsestiden er ikke et stykke kompilatorisk arbejde, men et felt, der altid allerede er farvet af det politiske landskab, det befinder sig i. Nye generationer, både forskningsmæssigt og aldersmæssigt, samt nye politiske forudsætninger vil sætte SOE i et andet lys. F.eks. kunne man forestille sig, at SOE en dag dukker op i et samleværk om terrorismens historie i det 20. århundrede. SOE's historie maner til, at historikere bliver mere bevidste om det politiske og ideologiske spil, der er en afgørende faktor i historieskrivning.